

nerazumevajoč obraz. Nenaklonjenost sumljivim obiskom nemških geografov — »znanstvenikov« pri nas in pomanjkanje tesnih stikov z njimi pa mu more služiti le v ponos. Bog ne daj, da bi se prikupil graškemu geografu-geopolitiku Maullu ali celovškemu Wutteju. Mnogo častneje je, da je z nazori prvega obračunaval svoj čas v »Zvonu«, drugi pa je obračunaval z njegovo sliko o Koroški v celovski »Carinthii«. Prav tako mu ni treba obžalovati, da trenutni vodja nemških geografov, avtor slovitega »Atlas des deutschen Lebensraumes« (obsegajočega seveda tudi vso Slovenijo in pol Hrvatske) berlinski profesor Norbert Krebs ob priliki svojih potovanj po naših krajih ni ravno iskal njegove družbe.

Dolgoletni predsednik Geografskega društva in dolgoletni urednik »Geografskega vestnika« pa je zdaj šele sredi svojega življenjskega dela. Neumorno se trudi za drugi, regionalni del svoje »Slovenije«. Razen tega pa daje dan za dnem svojemu delovnemu krogu in svojim učencem bogate iniciative za nadaljnja proučevanja prirodno, gospodarsko in socialnogeografskih problemov Slovenije in Jugoslavije. S te strani njegovo delo sicer ni tako neposredno vidno, a radi tega ni prav nič manjše vrednosti

S. I.

MARJA BORŠNIK - ŠKERLAK: AŠKERC, Življenje in dela (Modra ptica 1939). Ne glede na vso bojazen, ki prešinja del naše javnosti pred slehernim svobodnim razmahom v misli ali v dejanju, nam je danes bolj ko kdaj koli prej potrebno gojiti spomin na tista svetla poglavja naše preteklosti, ki v tej ali oni obliki predstavljajo boj za gmotno in duševno svobodo našega človeka. Stavba naše literarne kulture je od temeljev do najvišjih slemen vzrasla iz tega boja, vse, kar je bilo trajnega vzdaneja vanjo od Trubarja do Cankarja in naših dni, je bilo v svojem najglobljem smislu izklesano v borbi naših velikih literarnih tvorcev z notranjo in zunanjo nesvobodo, ki je bila slej ko prej v obilni meri delež naše narodne usode. V tragični veličini se iz vrste teh največjih v dobi mladoslovenstva dvigata borbeni postavi Frana Levstika in Antona Aškerc, prvega v razdobju tvornega, drugega v razdobju propadajočega liberalizma na Slovenskem. V njuni življenjski usodi, v njunem delu in borbi se nam v otipljivi obliki ponazarjajo pozitivne in negativne strani liberalne kulture, kakor se je oblikovala v okviru malega, nesvobodnega naroda.

Mlajša slavistična generacija se je v svojih znanstvenih prizadevanjih že večkrat oddolžila spominu obeh. »Levstikov zbornik«, Slodnjakova izdaja Levstika in portreta obeh pesnikov v njegovem »Pregledu slovenskega slovstva« pričajo o tem. S posebno izčrpnostjo in znanstveno doganljivostjo pa je Aškerc v svoji delavnici razčlenila in osvetlila Boršnik-Škerlakova.

Prvi globlji vpogled v široko zasnovane priprave Boršnik-Škerlakove za študijo o Aškercu smo dobili že l. 1936., ko je izšla njena »Aškerčeva bibliografija«. Že tedaj je bilo mogoče domnevati, da utegne njeno sistematično znanstveno prizadevanje v doglednem času obroditi tehtno monografsko študijo velikega formata. Dve leti nato — predlanskim — je izšel kot disertacija njen »Razvoj in pomen Aškerčeve socialne miselnosti in socialne pesmi« s posrečeno analizo osrednje problematike Aškerčeve osebnosti. Ta disertacija se je hkrati že ovajala kot odlomek iz snujoče se monografije, ki je leto nato tudi izšla.

Naša literarna zgodovina se ne more ravno ponašati z obilico monografij, saj skoraj preseneča ugotovitev, da še čaka monografske obdelave večina klasikov našega novejšega slovstva, kakor Levstik, Stritar, Jurčič, Tavčar, Mencinger. Prvo veliko in za dolgo dobo edinstveno delo te vrste je bil Prijatelj »Kersnik«. Ob

njem smo si Prijateljevi učenci oblikovali prve pojme o značaju monografskega obdelovanja literarno zgodovinske snovi, hkratu pa se tudi kritično bistrili v spoznavanju metodične problematičnosti Prijateljevega vzorca. Zato se primerjava obeh monografij vsiljuje sama od sebe, zlasti še, ker obstoji med obema neka globlja notranja zveza: Prijatelj »Kersnik« obravnava razdobje mladoslovenskega liberalizma, ki je prav v Aškercu doživiljal svojo peripetijo in svoj razkroj. S tega vidika predstavlja torej »Aškerc« Boršnik-Škerlakove v časovnem in idejnem pogledu nadaljevanje in izpopolnitev Prijateljeve problematike o »Kersniku«. Tudi v »Aškercu« je namreč upoštevana doba, ponekod, n. pr. v zvezi z Aškercem urednikom celo prav izčrpno, povsod pa vsaj v takem obsegu, da so izvajanja o Aškercu začrtana v potrebni časovni okvir. Ob vzporejanju obeh monografij pa tu bije v oči velika metodična razlika med Prijateljem in Boršnikovo. Prijatelj je pisal monografijo dobe in ne Kersnikovo, ki je v monumentalni zasnovi potisnjen domala v ozadje, medtem ko se Boršnikova ni dala zavesti v kopičenje materiala, ki bi ne imel ožje zveze z Aškerčevim literarnim in idejnim razvojem ali z njegovo življenjsko usodo. Ne bi sicer trdil, da bi izvajanja v »Aškercu« tu in tam ne mogla biti bolj strnjena, nikjer pa se zopet človeku ne vsiljuje občutek, da bi šlo za nepotrebno digresijo od poglobitve pripovedne linije. V knjigi boš s težavo našel deset strani, ki bi Aškerc na njih ne bil imenovan, on je vseskozi pripovedovanju subjekt, najsi že v aktivnem ali v pasivnem smislu dogajanja. V tem pogledu študijo res v idealni meri odlikuje monografska osredotočenost snovi in prikazovanja, o čemer pri Prijatelju — če izhajamo iz nominalnega naslova — ne moremo govoriti.

Monografija vsebuje 13 poglavij; razmejitev poglavij in kvantitativna razporeditev danega prostora povsem ustreza: pet krajših začetnih poglavij obravnava Aškerca do »Balad in romanc«, nato se nam v štirih zajetnih, skoro polovico študije obsegajočih poglavjih prikazujejo 90a leta, to najusodnejše razdobje v Aškerčevem življenju, v njegovem miselnem in pesniškem snovanju, ki že zgodaj napoveduje razkroj in dobo propadanja, kateri so posvečena nadaljnja tri poglavja. Zadnje, 13. poglavje prinaša zaključno sintezo: Aškerčev pomen.

V naslavljanju poglavij pogršam enotnega vidika, ki ga kršita dve poglavji: Od postaje do postaje in Prva leta v Ljubljani. Ker vsa ostala poglavja — razen prvega, ki pa mu je Mladost pač edino možen naslov — niso poimenovana po vnanje biografskih momentih, bi zaradi enotnosti tudi tukaj kazalo seči po oznako globlje. Prvo od imenovanih poglavij obravnava pesnikovo otepanje s krušnim poklicem do preloma z dogmo, drugo pa njegovo okorevanje v dogmatizem do preloma z mladino. Poimenovanje kako v sličnem smislu bi navezovalo na Dvojni poklic (2. pogl.) kakor tudi na naslova 7. (Med liberalizmom in socializmom) iz 11. poglavja (V borbi za prvenstvo).

Aškerčeva življenjska usoda je bila kljub neki človeški osamljenosti, ki je bila v večji ali manjši meri nenehoma njegov delež, nenavadno razgibana, bogata z vznemirjajočimi doživljaji, naravnost razsipna s pestrimi vtisi, ki jih je lovil kot popotnik, polna miselnih protislovij in erotičnih disonanc, v območju pesniškega ustvarjanja pa ena sama krčevita borba za oblast nad besedo in verzom. Boršnikova nam je to življenje zarisala psihološko in živo, ponekod skoraj beletristično nazorno, saj se nekatera mesta čitajo kot odlomki iz biografskega romana, povsod pa čutiš neko sugestivno toplino v prikazovanju, ki ti Aškerca tudi kot človeka bolj in bolj približuje. In prav to dela knjigo tako čitljivo, da je pač ne bodo odložili neprebrane tisti, ki zaradi nezadostnega poznavanja Ašker-

čevih del avtorice ne bodo mogli povsod dohajati. Teh pa je precej. Če namreč izvzamemo Balade in romance, ki so doživele tri izdaje, in pa tiste Aškerčeve pesmi, ki so šle dvakrat med svet v Prijateljevi Aškerčevi čitanki in še v kakšnem izboru, je njegovo pesniško delo naši javnosti razmeroma malo znano. To je tudi razumljivo in v popolnem skladu z estetsko ceno, kakršno je Aškerčevim pesnim odmeril že Cankar, potem pa še številni kritiki za njim, med njimi zlasti Prijatelj. Med prvaki naše literature je Aškerc pač edinstven primer tako kričečega nesoglasja med kvantiteto produkcije in nje kvaliteto. Ali tu ne gre samo za pesem. Aškerčeva dela vsebujejo cel kompleks še vedno pekočih idejnih obračunov predvojnne slovenske družbe, njegovo miselno iskanje je del našega idejnega razvoja, zapoznel odlomek slovenske renesanse, skratka — zanimiv kulturno zgodovinski dokument, ki je vreden naše pozornosti tudi na tistih straneh, ki nimajo artistske veljave. Zato bo monografija opravila zaslužno delo, ko bo opozarjala tudi na tistega malo znanega Aškerca izven območja balad in romanc.

Aškerčevo pesniško delo in njegov miselni razvoj je Boršnikova prepričevalno razčlenila. Opozoril bi zlasti na njeno analizo Aškerčevega baladnega ustvarjanja, ki sodi med najmočnejša mesta v knjigi, na poglavje o pesnikovem miselnem omahovanju med liberalizmom in socializmom, na uspelo osvetljavo vzrokov njegovega pesniškega propadanja, na izvajanja o vlogi erotike v Aškerčevem življenju in nje pomenu za njegov miselni razvoj. Zlasti s te strani nam je bil Aškerc doslej malo znan in nam je Boršnikova s tem bistveno izpopolnila njegov človeški lik. Tudi družbena pogojenost Aškerčevega individualizma je v študiji dovolj podčrtana, pri čemer sta avtorici dobro služila sociološki in psihološki vidik. Šele zdaj lahko tudi v polnem obsegu dojamemo vso tragiko Aškerčeve miselne borbe in razumemo tudi vzroke, zakaj se je morala ta borba kmalu po prvih osvobodilnih zamahih prevreči v bedno farso svobodnjakarske retorike.

Koncepcija monografije je izrazito razvojna: Aškerčeva borbena ustvarjajoča osebnost se nam prikazuje kot svojevrsten življenjski proces, kot živa komponenta slovenskega družbenega dogajanja in ideološkega razvoja v danem zgodovinskem razdobju — in ne morda kot statična shema, sploščena v brezčasno abstraktnost, v kakršno so skušali neki naši idealizatorji sublimirati Gregorčiča. In prav po zaslugi tega razvojnega gledanja je Boršnikovi uspelo, da nam je tako živo predstavila Aškerca kot človeka, pesnika in borca. Kdaj bomo imeli njegove velike literarne sodobnike tako upodobljene pred seboj?

Spričo obsežne snovi je umevno, da sorazmerna obdelava vseh posameznih momentov dane problematike ni bila lahka stvar. Boršnikovi je to vobče prav dobro uspelo; pomanjkljivosti, ki jih tu ali tam opaziš, ne kvarijo celotnega vtisa in gredo deloma pač na račun hotenja, da bi bila knjiga kljub vseskozi znanstveni koncepciji vendarle prijetno pisana. To pa je ena pglavitnih vrlin pričujoče monografije, ki nam znova potrjuje, da se naše znanstveno pisanje zadnji čas s pridom otepa težke sape nemškega kabinetnega sloga.

Med pomanjkljivosti, ki sem jih omenil, bi štel predvsem dokaj skopo obravnavanje nekaterih formalnih značilnosti Aškerčevega pesništva. Tako bi si s strokovnega stališča vsekakor želeli kaj več slišati o Aškerčevem verzu. Nemogoče je sicer, da bi bila metrična in ritmična svojstva Aškerčevega pesniškega izraza v danem okviru izčrpno obdelana, vtis pa imam, da si Boršnikova tu v nekih stvareh ali sama ni bila čisto na jasnem ali pa se ji niso zdele vredne večje pozornosti. Tako mi je nerazumljivo, kako naj bi bil Aškerc »na koščke papirja... zabeleževal ritmične (pravilno pač: metrične) vzorce« (str. 89). Metrična stran Aškerčevega verza bi se dala sploh mnogo eksaktnije obdelati, a videti je, da se

Boršnikova — razen pri oznaki Balad in romanc — ni opirala na statistično predelano gradivo, temveč se je zadovoljila z neko splošno karakteristikiko. Daleč mi je misel, da bi nam statistična metoda v tej smeri odpirala bog ve kakšna razodetja, gotovo pa je, da daje takšen povsem induktiven poseg v dejstva vendarle najzanesljivejšo oporo v presoji. In rezultati? Kot primer navajam, da mi je pregled petih Aškerčevih pesniških zbirk (iz let 1890, 1896, 1900, 1904, 1910) pokazal naslednje: metrum s trozložno stopico šteje v prvi zbirki isto število pesmi kakor metrum z dvozložno stopico, kar ugotavlja tudi Boršnikova. Od druge zbirke dalje pa začne vse bolj prevladovati dvozložna stopica; poenostavljena številčna ponazoritev bi bila 1890 — 9 : 9, 1896 — 9 : 11, 1900 — 9 : 22, 1904 — 9 : 25 in 1910 — 9 : 42. Tendenca je torej prav izrazita, prevladuje pa slej ko prej — v menjajočem se sorazmerju — jamb nad trohejem, ki je v prvi zbirki razmeroma najkrepkeje zastopan. Spričo takšnih ugotovitev bi Boršnikova ob Baladah in romancah (1890) najbrž ne bila zapisala: Pesnikovi nesentimentalni naravi je najbližji poskočni daktil (str. 90). Mar postaja potemtakem pesnik od zbirke do zbirke sentimentalnejši, ko vse bolj opušča daktil? Dejstva nam govore, da gre opuščanje daktila sumljivo vzporedno z Aškerčevim pesniškim propadanjem, ki ga označuje ravno čedalje večja čustvena suša.

Podrobnejši formalni razbor bi sodil seveda v posebno študijo, nekateri izsledki takega raziskovanja pa bi se dali tudi v takšnem monografskem okviru s pridom porabiti. Tako bi bilo v zvezi z oznako Aškerčevega realizma gotovo zanimivo slišati, da najdemo največ nerimanih pesmi v Novih poezijah (1900), torej v dobi, ko je pesnik najbolj zavestno oblikoval v smislu realizma. Razlika naravnost bije v oči: medtem ko imata prvi dve zbirki v presenetljivem soglasju vsaka nekako enajstino nerimanih pesmi, se ta delež v Novih poezijah povzpne na skoraj šest desetin. Tu nam številčno vzporejanje najzgovorneje ponazarja dalekosežnost Aškerčevega prizadevanja, da bi svoj pesniški izraz približal vsakdanji govorici.

Okolnost, da se snov v monografiji podaja v tako številnih in pogosto prav obsežnih citatih, nas opozarja na Prijateljovo šolo. Tu načeloma ni kaj oporekati, zakaj markanten citat je običajno res najboljši pripomoček za oznako dobe in pisca. Odločilne važnosti pa je v danem primeru vselej, v koliko je ekonomija takšne prakse smotrna in izbor teksta, ki se navaja, posrečen. V monografiji citiranje v splošnem brez dvoma poživlja podobo časa in ljudi, tu in tam pa ga je — v škodo preglednosti — gotovo preveč. Zlasti nekatera ideološkemu razboru dobe posvečena poglavja (n. pr. Mahnič in realizem, *Fin de siècle*) bi bila vsekakor jasneje izpadla, če bi se bila avtorica v citiranju bolj omejevala. Tako pa je videti, da so za izčrpno analizo preskopa, za sintezo, ki naj bi jo podajala, pa gotovo preobložena in prezamudna. Drugod pa nasprotno naletiš na mesta, kjer bi si ob kakšnem splošnem migljaju pač marsikdo želel ponazoritve s citati. Za primer navajam, da bi se v *Fin de siècle* Cankarjev junak tiste dobe dal brez škode predstaviti tudi brez citatov, medtem ko bi »poplave besa in natolcevanj« (str. 358), ki jih je bil Aškerc deležen od strani svojih nasprotnikov, res lahko bile predočene z nekaj konkretnimi navedbami. Značaj teh napadov bi se nam najbolje izpričal, če bi n. pr. čitali, da so se pesniku dajali takile pridevki: Hribarjev »Hofdichter«, heretični priganjač, Hribarjev kanclist višjega činovnega razreda, dični užitar verskega zaklada, kronist razcapanih predikantov, literarno ozadje magistratovo, generalfeldmaršal slovenske »Svobodne Misli« (vse iz Slovenca 1906, 1907, 1908).

Za drobnimi pomanjkljivostmi, ki jih zaslediš tu ali tam, ne mislim paberkovati, na neko vrzel v Aškercu bi pa vendarle še opozoril. Gre za vprašanje

tiste »diplomacije« (str. 130), ki je Aškerca še pet let po prelomu z dogmo zadrževala, da ni »izpregel« in si poiskal drugo službo. Boršnikova je gotovo na pravi sledi, ko domneva, da je »na dnu nekje . . . tlel v njem (sc. v Aškercu) plah dvom«. Sprejemljiva je tudi njena razlaga, da predstavlja pesnikova srdita borbenost le nekakšno hiperkompensacijo tega dvoma. Škoda le, da Boršnikova ni pokazala vzrokov te Aškerčeve notranje šibkosti. Filozofska skepsa to pač ni bila. Vprašanje, ki sega v sam življenjski živec Aškerčevega miselnega razvoja, ostaja torej slej ko prej nerešeno. Ali je tudi nerešljivo?

Tretje desetletje še že izteka, odkar je umolknil »heretični priganjač«, pesnik in upornik, ki je vsem uspavajočim silam nakljub potegnil Matjažev meč svoje pogumne misli do kraja, ne da bi vzdramil speče trume, ki niso bile z njim — osamljenim borcem. Težki tisočaki so se šteli brumnim čuvarjem ljudske ponižnosti v odkup tega predrznega poskusa; račune je moral plačati pesnikov rod — kakor v očitno potrdilo njegove življenjske borbe, ki je danes bliže našemu razumevanju kakor kdaj koli prej. Danes gledamo namreč na to borbo s kritičnim priznanjem in v luči novih spoznanj, ki nas je z njimi obogatila odlična monografija Boršnik-Škerlakove.

Boris Merhar

JOŽE BORKO: OSVOBOJENO GLEDALIŠČE. Spričo pomanjkanja strokovne literature, ki bi razpravljala o problemih sodobnega teatra, moramo načelno pozdraviti vsako studijo, posvečeno teatrskim zadevam. Med peščico, ki se pri nas ukvarja s problemi modernega teatra, je imel Jože Borko toliko poguma, da je izdal samostojno študijo v posebni, 80 strani obsegajoči knjigi, opremljeni z nekaj ilustracijami slovenskega in tujega gledališča. Knjiga, ki ji je napisal uvod stari pokrovitelj vseh mladostnih gledaliških prizadevanj, Milan Skrbinšek, razpravlja najprej o prostoru: naturalističnih, slikanih kulis, ki hočejo gledalca pretentati, da gre za resnično pokrajino, resničen gozd, resničen interieur, moderni teater več ne prenese, ker ne skriva naivno, da je to, kar je, namreč — teater; to poglavje govori o znanih prizadevanjih avangardističnega gledališča, da se skonstruira razgiban prostor, tridimenzionalen, ki omogoča svobodno gibanje tridimenzionalnega igralčevega telesa; dalje razpravlja o skrivnostnem dopolnjevanju reflektorske svetlobe, barvne osvetljave in prostorskih dimenzij itd. Drugo poglavje je posvečeno igralcu: igralska osebnost, igralski skup ali kolektiv, gesta, vloga besednega in mimičnega izraza, nasveti diletantskim odrom, ki imajo samo povprečne igralce, med vsem tem pa so nanizani aforizmi in citati o problemih sodobnega igrilstva. Zadnje poglavje govori o problemu predstave, vlogi režiserja, o mejah ljudske igre, o pripravah, tehničnih in umetniških, za vprizoritev itd.

Knjiga je na vsak način pozitiven poskus, ki naj pomaga razčistiti nekatere, pri nas še nejasne pojme in predsodke o gledališki umetnosti. Prav hude pomisleke pa imam glede metode pisanja. Uvodoma se avtor obrača prav za prav na diletantskega režiserja in mu skuša na poljuden, simpatičen in razumljiv način približati probleme avangardističnega gledališča, osvoboditi ga raznih predsodkov o naivni naturalistični sceni in ga prepričati, da diletantski oder s skromnimi sredstvi mnogo laže vrši svojo nalogo, če sledi principom osvobojenega gledališča, ki postavlja novo sceno, ki je učinkovitejša in, kar je posebno važno, tudi cenejša od psevdonaturalistične. Vendar kasneje ta poučni, mirni, poljudno kramljajoči ton izgine sredi sentenc in domislekov, ki spadajo v docela teoretično studijo in ne v razpravo, ki je, po vsem videzu sodeč, namenjena laiku. Da je avtor ves čas raz-